

Urszula Puckalanka

Szesnastowieczna mapa polsko-litewskich szlaków podróżnych

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Biblioteka 4/54, 183-200

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula P u c k a l a n k a

SZESNASTOWIECZNA MAPA
POLSKO-LITEWSKICH SZLAKÓW PODRÓŻNYCH

Wśród map Polski z XVI w., przechowywanych w zbiorach kartograficznych Biblioteki Głównej UAM¹, na szczególną uwagę zasługuje niewielkich rozmiarów, kolorowany miedzioryt zatytułowany: "Polonia, Polen, Pologne". Ten rzadko spotykany egzemplarz jest, o ile mi wiadomo, jedyny w polskich zbiorach bibliotecznych. Wyjęty został z małego atlasu noszącego tytuł "Itinerarium Orbis Christiani"², należącego do grupy tzw. "Atlantes minores". Atlas ten, nawet niekompletny, należy do rzadkości zabytkowej kartografii i zajmuje ważne miejsce wśród atlasów z XVI w. Na jego cztery części składają się 84 miedzioryty, które przedstawiają nie cały świat, lecz tylko terytorium ówczesnego świata chrześcijańskiego. Już sam tytuł: "Itinerarium" wskazuje na inną jego osobliwość, a mianowicie na zamieszczone w nim szlaki podróże. Jest to najstarszy atlas głównych dróg europejskich; służyć miał nie tylko kupcom w zorientowaniu się w przebiegu najważniejszych szlaków handlowych, lecz był przeznaczony przede wszystkim jako pomoc dla podróżnych³. Ten praktyczny cel przyświecał autorowi, który zaznaczył na mapkach swego atlasu podwójną

punktowaną linią główne znane mu drogi europejskie. Siecią drożną na mapce Polski zajmę się niżej, teraz pragnę poświęcić kilka uwag datom wydania, autorowi i miejscu wydania druku.

Poszczególne części atlasu posiadają własne karty tytułowe. Na karcie tytułowej części pierwszej nie podano daty wydania i przyjmuje się lata siedemdziesiąte XVI w. Druga część posiada datę 1579 r., a części trzecia i czwarta zawierają na kartach tytułowych datę 1580 r. Brak zupełnie wymienienia autora i miejsca wydania. Na brak ten zwrócił już uwagę H. Michow, który podał jednocześnie zawartość ogólną wszystkich części atlasu⁴; i tak wymienia:

Część	I	- 43 mapy	- Europa Środkowa
"	II	- mapy 44 do 60	- Niderlandy, Burgundia
"	III	- mapy 61 do 70	- Europa Zachodnia
	IV	- mapy 71 do 83	- Włochy.

Dopiero w trzydzieści parę lat później ogłoszonej pracy H. Wertheima znajdujemy kilka szczegółów dotyczących autora atlasu⁵. Z badań Wertheima wynikało, że autorem tym był Jean Natale Matal (Johannes Matalius Metellus Sequanus). Jego dziełem, wydanym pośmiertnie w latach 1600-1602, jest najobszerniejszy z "Atlantes minores" atlas zatytułowany "Specvlvm Orbis Terrae", zawierający około 260 miedziorytowych map Europy, Azji, Afryki i Ameryki⁶. W tym właśnie wydaniu, w tytule do części obejmującej Azję, znalazł Wertheim uwagę, że Matal, wydawszy już mapy Europy, chciał swą pracę rozszerzyć na inne części świata. W trakcie przygotowań tego

obszernego atlasu zachorował, a dalszy ich ciąg powierzył nieznanemu bliżej przyjacielowi, który doprowadził dzieło do końca. Wertheim zaznacza, że właśnie w tym atlasie z początków XVII w. zamieszczono również mapki z "Itinerarium". Pewne fakty z życia Jean Matala z czasów jego pobytu w Antwerpii zasugerowały Wertheimowi właśnie to miasto jako miejsce wydania "Itinerarium". Innego zdania był Bagrow⁷, który przypuszczał, że "Itinerarium" mogło być wydane w Kolonii, gdzie Jean Matal miał wydać owe "Specvlvm Orbis Terrae"⁸. Wreszcie Bonacker, zajmujący się szczegółowym opracowaniem wszystkich "Atlantes minores" z XVI i z początków XVII wieku, wymienia Michaela v.Eitzinga (Aitsinger, ok. r. 1530-98) jako autora "Itinerarium". Bonacker w trakcie swych badań znalazł ostatnio w Wiedniu egzemplarz drugiego wydania "Itinerarium" z r. 1588, w którym zaznaczono autorstwo v.Eitzinga.

Michael v.Eitzing pochodził z Obereitzing w Austrii. Lat około trzydzieści spędził w Holandii i Belgii, gdzie jako historyk wydał szereg prac, dodając do niektórych mapy. Jego też dziełem były dwa atlasowe wydania, a mianowicie: "Belgici Leonis Chorographia" (wyd. w Kolonii w 1587 r.) i "Itinerarium Belgicvm", wydane anonimowo również w 1587 r. w Kolonii⁹. Za miejsce wydania "Itinerarium" Bonacker skłonny jest uważać Amsterdam, nie wyklucza jednak możliwości druku w Kolonii, gdzie wyszło w 1588 r. drugie wydanie "Itinerarium". Bliższych danych o zawartości nielicznych zachowanych egzemplarzy "Itinerarium" oraz bardziej sprecyzowa-

nych wiadomości o jego autorze, wydawcy i miejscu druku, można będzie dowiedzieć się ze wspomnianej wyżej, cennej dla kadaczy zabytkowej kartografii, pracy W. Bonackera. Jej druk przewidziany jest na łamach czasopisma *Archivalische Zeitschrift*.

Jak już wyżej wspomniano, polskie zbiory kartograficzne nie zawierają żadnego egzemplarza "Itinerarium"¹⁰. Dotychczas brak również wiadomości o istnieniu choćby paru luźnych map z tego atlasu. Znajdujący się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu egzemplarz jest więc dla nas bardzo cenny, zwłaszcza że obejmuje terytorium Polski. Wpłynął do zbiorów kartograficznych w początkach XX wieku wraz z innymi materiałami tzw. "Biblioteki Krajowej" (*Landesbibliothek*), której księgozbiór przeszedł m.in. do utworzonej w 1902 r. "Kaiser Wilhelm Bibliothek". Ta z kolei została przyjęta w 1919 r. przez władze polskie i przekształcona na Bibliotekę Uniwersytecką. Ze stosunkowo niewielkiego zbioru materiałów kartograficznych (w przewadze XIX-wiecznych) dawnej KWB, część zachowała się do czasów obecnych, w tym szczęśliwie również i omawiana tu mapka Polski.

Miedzioryt ten, o wymiarach 19,5 x 13,5 cm¹¹ wymienia Michow jako 37-mą mapę pierwszej części "Itinerarium" podając, że jest przeróbką mapy Polski Andrzeja Pograbki¹². W polskiej literaturze dotyczącej historii map polskich z XVI wieku, spotykamy sprostowanie tej wiadomości w dwóch małych notkach zamieszczonych w pracach K. Buczka¹³, który stwierdza, że mapa w "Itinerarium" jest w całości oparta na mapie Polski Wacława Grodeckiego.



Mapa Polski wydana w "Itinerarium Orbis Christiani" (1579/80 r.).

Pomniejszenie; wymiary oryginału: 195 x 135 mm.

W obecnej, wstępnej informacji chciałabym zwrócić uwagę na najważniejsze momenty zależności omawianej mapki od materiałów zawartych w mapie Polski Grodeckiego. Szczegółowa analiza porównawcza znajdzie się w innej, obszerniejszej pracy, w której zostaną omówione m.in. dalsze przeróbki mapy Polski Grodeckiego znajdujące się w naszych zbiorach. Do porównania posłużyła pomniejszona nieco kopia mapy Polski Grodeckiego, opublikowana przez Abrahama Orteliusza w "Theatrum Orbis Terrarum" (po raz pierwszy w 1570 r.)¹⁴ Najstarsza w naszych zbiorach kartograficzna kopia bazylijskiej mapy Grodeckiego pochodzi z r.1573.

Niewielka mapka miedziorytowa z "Itinerarium" nie posiada na ramce zaznaczonej siatki stopniowej ani skali. Obejmuje swym zasięgiem, tak jak mapa Grodeckiego, ziemie państwa Jagiellonów, zarówno ziemie Korony, jak i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zachodnią granicę mapki tworzy Odra, a na wschodzie Dniepr. Przedstawia zatem za Grodeckim Polskę jako jednostkę geograficzną znajdującą się między dwoma morzami, dla których jednak nie wyryto na mapce nazw. Brak również nazw poszczególnych ziem państwa Jagiellonów. Autor ograniczył się do podania nazw ziem tylko na obrzeżeniu państwa polsko-litewskiego, wymieniając:

Pomeraniae Pars, Marchiae Pars, Silesiae Pars, Moraviae Pars, Hungariae Pars, Moldaviae Pars. Na północy wymienia jeszcze nazwę Sambii: Samaide.

Nie wprowadzono też żadnych granic ani dla państwa polsko-litewskiego, ani dla ziem pogranicznych. Odróżniono ich

zasięg jedynie przy pomocy odmiennych barw, używając (w naszym egzemplarzu) barwy żółtej dla zaznaczenia posiadłości Jagiellonów.

Porównując rysunek rzek i jezior, widzimy całkowite podobieństwo z przedstawieniem ich przez Grodeckiego, włącznie z błędnie przez niego wyrysowanym biegiem Dniepru i ujściem Bohu. Ilość wyrysowanych rzek jest identyczna z wyjątkiem jednego lewobrzeźnego dopływu Odry, Oławy, dorysowanej na mapce w "Itinerarium". Znacznie uboższe jest nazewnictwo rzek, gdyż w stosunku do 54 nazw w Grodeckiego tu znajdujemy tylko następujące:

Oder fl., Gwda fl., Niemen fl., Villia fl., Liba fl.,
 Drwencza fl., Rath fl., Pilcza fl., (Narw) fl., Vaga fl.,
 Tibiscus fl., Samos fl., Nýster fl., Bog fl., Nýeper fl.,
 Schlucz fl., Tur fl., Beresina fl., Kropiwna fl.

Przyczyna leży oczywiście przede wszystkim w małym formacie mapki, na której rytownikowi trudno byłoby ulokować wszystkie występujące u Grodeckiego nazwy. Z tego też powodu brak nazwy naszego największego wielkopolskiego jeziora, Gopła, jedynej zresztą nazwy jeziora znajdującej się na mapie Grodeckiego.

Jeden drobny szczegół, powtarzający się i na innych znanych nam przeróbkach Grodeckiego, występuje też na tej mapce. Nazwa: Drwencza fl. wpisana jest tak samo jak na egzemplarzach w "Theatrum" nad Wisłą, na prawym jej brzegu (na pd. od Warszawy). Na egzemplarzach w "Theatrum" Orteliusza znajdujemy nazwę właściwą: Vistula fl. na prawym

brzegu Wisły przed ujściem Sanu. Tej natomiast nazwy brak na mapie z "Itinerarium".

Sygnatura lasów wykazuje również podobieństwo z sygnaturą Grodeckiego (rysunek drzew barwiony zielono). Widzimy jednak różnice w przedstawieniu zasięgu lasów. Autor dodał drobną partię lasów na południe od Nysy, a opuścił zupełnie ich występowanie na następujących terenach: nad Prypecią (na pn. od Grodka) oraz nad górną Słuczą i Bohem. Znacznie też zmniejszył ich zasięg na południu od Kowna i między Wilią a Niemnem.

Góry zaznaczono kopczykami, opuszczając występującą u Grodeckiego nazwę: Tatri Montes, natomiast w skrócie podano nazwę Gór Świętokrzyskich: M(ons) S(anctae) C(rucis).

Przyjrzyjmy się jeszcze naniesionym na mapkę nazwom miejscowym. Rozmieszczenie ich i toponomastyka sugerują zależność pracy v.Eitzinga od mapy Grodeckiego. Tak zwłaszcza przedstawia się sieć osad na terenach między Odrą a Wisłą. Dla porównania zestawiono poniżej nazewnictwo miejscowości wymienionego terenu:

Obecna nazwa:	Mapa Polski W.Grodeckiego w "Theatrum" z 1573r.	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Szczecin	Stetinu ^m	Stetin
Kamień Pom.	Caminum	Camen
Goleniów	Golnaw	Golnaw
Nowogard	Naigart	Naigart

Obecna nazwa:	Mapa Polski W. Grodeckiego w "Theatrum" z 1573 r.:	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Stargard Szcz.	Stargart	Stargart
Złocieniec	Falkenberg	Falke ⁿ borg
Drawsko Pom.	Drauborg	Drauborg
Koszalin	Coszelin	Coszelin
Białogard	Belgart	Belgart
Szczecinek	Kleinstetin	Klein Stetin
Słupsk	Stolpen	Stolpen
Bytów	Butaw	Butaw
Lębork	Lumburg	Lumburg
Myślibórz	Soldyn	Soldin
Gorzów Wlkp.	Landsberg	Landsperg
Bledzew	Blesow	Blesow
Międzyrzecz	Miedzyrzecz	Midzyrzecz
Wschowa	Wschewa	Wschewa
Hel	Hela	Hela
Gdańsk	Gedanum Dantzick	Dantzick
Tczew	Dersau	Dersau
Starogard Gd.	Stargart	Stargart
Gniew	Meb	Meb
Nowe	Neuburg	Neuburg
Chojnice	Choiniza	Choiniza
Lędyczek	Landeck	Landeck
Kamień Kraj.	Camien	Camien

Obecna nazwa:	Mapa Polski W.Grodeckiego w "Theatrum" z 1573 r.:	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Bydgoszcz	Bro ^m berg Bidgostia	Bidgostia
Naklo	Nakel	Nakel
Ujście	Vstye	Vstye
Tuczno	Tuczino	Tuczino
Drezdeńko	Dresen	Dresen
Rogoźno	Rogosno	Rogosno
Stobnica	Stobnicza	Stobnicza
Poznań	Posnania	Posen
Gniezno	Guesna	Guesna
Brześć Kuj.	Brzestie	Brzestie
Włocławek	Wladislaui	Wladislaw
Kowal	Cowale	Cowale
Gąbin	Gabin	Gabin
Sochaczew	Sechiczow	Sechiczow
Sobota	Sobata	Sebata
Łowicz	Lowicz	Lowicz
Warszawa	Warsauia	Warsaw
Słupca	Słupcza	Słupcza
Pyzdry	Pysdry	Pysdry
Koło	Colo	Colo
Konin	Comin	Comin
Środa	Szrzoda	Szrzoda
Kościan	Kostyan	Kostyan

Obecna nazwa:	Mapa Polski W.Grodeckiego w "Theatrum" z 1573 r.:	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Kalisz	Calisch	Calisch
Uniejów	Vnieiow	Vnieiow
Warta	Varta	Varta
Lutomiersk	Lutomirsk	Lutomirsk
Łęczyca	Lan(c)icia	Lan(c)icia
Jeżów	Iezow	Iezow
Rawa Maz.	Raua	Rava
Tarczyn	Tarczŷn	Tarczŷn
Czersk	Czŷrsko	Czŷrsko
Warka	Warka	Warka
Nowe Miasto n.Pilicą	Nouemiasto	Nouemiasto
Bielany	Bielanŷ	Bielanŷ
Radom	Radom	Radom
Zwoleń	Swolen	Swolen
Szydłowiec	Schŷdlowiecz	Schŷdlowiecz
Radoszyce	Rodoschŷce	Rodoschŷce
Sulejów	Suleiow	Suleiaw
Żarnów	Zarnou	Zarnou
Przedbórz	Przedborz	Przedborz
Piotrków Tryb.	Piotrkow	Piotrikaw
Sieradz	Siradia	Siradia
Wieruszów	Vierus	Vierus
Namysłów	Namyslow	Nam{i}slow
Krzepice	Krzepice	Krzepice

Obecna nazwa:	Mapa Polski W.Grodeckiego w "Theatrum" z 1573 r.:	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Bolesławiec	Boleslaw	Boleslaw
Kłobuck	Globukczo	Globukczo
Opole	Opolie	Opolie
Ujazd	Vjazd	Viasd
Pilchowice	-	Pilhowitz
Strzelce Opolskie	Strzelce	Strzelce
Częstochowa	Czestochow	Czestochow
Żarki	Zarki	Zarki
Mstów	Mstow	Mstow
Olsztyn	Olstin	Olstin
Lelów	Lelow	Lelow
Kromiów	Crowolow	Crowolow
Pilica	Pilcza	Pilcza
Sławków	Slawkow	Slawkow
Będzin	Bendzin	Bendzin
Lipowiec	Lipowiecz	Lipowiec
Olkusz	Ilkusch	Ilkusch
Kraków	Cracovia	Cracaw
Żarnowiec	Zarnowiecz	Zarnowiecz
Wiślica	Vislicza	Vislicza
Proszowice	Proszowice	Prosovice
Korczyn	Korczin	Korczin
Połaniec	Polanicz	Polonicza
Pińczów	Pinzow	Pinzow

Obecna nazwa:	Mapa Polski W.Grodeckiego w "Theatrum" z 1573 r.:	Mapa Polski z "Itinerarium" z 1579/80 r.:
Konary	Conary	Conari
Szydłów	Schydlow	Schydlow
Małogoszcz	Malogosc	Mologosc
Opatów	Opatow	Opctau
Kielce	Kielce	Kielche
Bodzentyn	Bodzetin	Bodzetin
Solec	Solecz	Soletcz
Zawichost	Zawichost	Zawichost
Sandomierz	Sendomiria	Sendomiria
Koprzywnica	Pokrinorice	Pokrinorice
Osiek	Osick	Osick

Z powyższego zestawienia wynika, że wszystkie miejscowości zaznaczone na mapie na terenie między Odrą a Wisłą znajdujemy również u Grodeckiego. Tylko część występujących na mapie Grodeckiego nazw opuszczono ze względu na małą skalę mapy. Sytuacja nieco się zmienia, gdy przyjrzymy się choćby pobieżnie terenom na wschód od Wisły. Tutaj znajdujemy również miejscowości nie zamieszczone na mapie Grodeckiego, na przykład na szlaku prowadzącym z Lublina do Wilna przez Parczew, Brześć, Mosty i Rudniki. Jeżeli z kolei porównamy tę drogę ze szlakiem zaznaczonym na mapie Polski Andrzeja Pograbki z 1570 r.¹⁵, widzimy, że autor mapy z "Itinerarium" posłużył się także materiałem Pograbki.

Następujące miejscowości leżące przy tym szlaku występują na obu mapach oraz (już bez wytyczenia drogi) na mapie Polski Grodeckiego:

"Itinerarium" 1579/80 r.:	A.Pograbka 1570 r.:	W.Grodecki 1573 r.:
Lublin	Lvblinvm	Lublin
Parczow	-	-
Polowza	-	-
-	Orchow	Orchow
-	nazwa nieczytelna	-
Pessickzatz	Pessiczatecz	-
Brizestje	Brzesczie	Brizestje
Comjeniecz	Camieniecz	Comjeniecz
Schereskowa	Skernessow	-
Nowidwoor	Nowidwor	Nowydwor
Porossowa	-	-
Wolkowicza	Wolkowiska	Wolkowicza
-	Pieski	-
Mosty	Mosty	Mosty
-	Czutma	-
Waszitiskj	Wassilisky	Waszitiskj
Radom	Radomi	-
Halitschami	-	-
Rudniky	Rudniki	Rudniky
Vilna	Wilna	Vilna.

Być może, właśnie moment podobieństwa w przedstawieniu przebiegu dróg nasunął H.Michowowi myśl, że mapa z "Itine-

"Itinerarium" jest pomniejszoną kopią mapy Polski Andrzeja Pograbki. Aczkolwiek mapa v.Eitzinga jest, jak to już stwierdził K.Buczek, w zasadzie przeróbką mapy Grodeckiego, to jednak wydaje się, że v.Eitzing wyzyskał też mapę Polski Pograbki, a także mapę Europy Merkatora (1554 r.). Z tej ostatniej naniósł przypuszczalnie np. Porozów, nazwę miejscowości leżącej przy wyżej wspomnianym szlaku, a której brak zarówno u Grodeckiego jak i u Pograbki. Stosunek wzajemnej zależności tych map można będzie bliżej ustalić po dokładniejszym zbadaniu całości nazewnictwa.

Jeśli porównamy przebieg dróg na mapie Pograbki z drogami mapki z "Itinerarium", znajdziemy pewne różnice, np. brak uwidocznionej na mapie Pograbki drogi z Krakowa przez Lwów do Kamieńca Podolskiego oraz z Krakowa przez Opoczno do Łęczycy. Nieco odmienny jest również przebieg dróg z Lublina do Wilna; jedną z dróg Pograbka wiedzie przez Parczew i Polubicze do Narwi, Krynek, Grodna i dalej do Wilna, a w "Itinerarium" droga do Narwi biegnie przez Kock, Międzyrzecz, Mielnik i Bielsk.

Przyjrzyjmy się jeszcze innym drogom zaznaczonym na omawianej mapie. Dwie z nich przebiegają przez terytorium Wielkopolski. Początek ich wywodzi się z zaznaczonego na ramce Lipska, skąd droga kieruje się do Wrocławia. Z Wrocławia wychodzą dwa szlaki:

Wrocław - Poznań - Gniezno - Toruń - Grudziądz - Tczew -
Gdańsk,

Wrocław - Kalisz - Konin - Toruń - Grudziądz - Tczew -
Gdańsk.

Pierwszy wymieniony szlak wypunktowany został na wschód od Kościana. Ominięcie tego miasta można tłumaczyć nieścisłymi wiadomościami autora o przebiegu tego odcinka drogi lub też błędem rytownika. W każdym razie lepiej autorowi była znana stara droga wrocławsko-poznańska wiodąca przez Poniec i Śrem i tę dokładniej zaznaczył na zamieszczonej w "Itinerarium" mapce Europy Środkowej¹⁶.

Drogi: wrocławsko-poznańska i wrocławsko-kaliska zbiegają się w Toruniu i stamtąd wiedzie już jeden szlak przez Grudziądz, Tczew do Gdańska, gdzie się ów szlak kończy. Brak na naszej mapce dalszego jego biegu przez Lębork - Słupsk - Koszalin - Kołobrzeg - Goleniów do Szczecina. Ten odcinek drogi naniesiony został również na wspomnianą już mapkę Europy Środkowej.

Z innych dróg przebiegających przez terytorium polskoliteńskie zaznaczono jeszcze następujące:

Praga - Nysa - Będzin - Olkusz - Kraków,
 Ołomuniec - Frysztat - Pszczyna - Kraków.

Z Krakowa wiedzie droga do Proszowic i stąd prowadzą dwa warianty do Zawichostu:

1. Proszowice - Korczyn - Połaniec - Osiek - Koprzywnica - Sandomierz - Zawichost,

2. Proszowice - Wiślica - Szydłów - Opatów - Zawichost.

Z Zawichostu zaznaczono drogę przez Urzędów do Lublina.

Dalsze drogi z Lublina do Wilna podane zostały już powyżej przy analizie sieci osadniczej.

Z Wilna poprowadzono dwie drogi. Jedna wiedzie ku półno-

cy przez Niemież do Dżisny i Dryssy, druga ku wschodowi przez Krewo, Borysów, Orszę do Moskwy.

Borysów połączono jeszcze z Wołkowyskiem (słabo uwidocznonymi kropeczkami) drogą wiodącą przez Mińsk, Kojdanów i Słonim.

Ostatnim szlakiem zaznaczonym na mapce jest szlak północny łączący Królewiec z Rygą, a idący przez Kłajpedę i Lipawę.

W stosunku do dróg naniesionych na inne mapki w "Itinerarium", nasza mapka posiada dość ubogą sieć drożną. Również ilość dróg zrekonstruowanych na podstawie przekazów źródłowych¹⁷ jest znacznie większa niż zaznaczonych na mapce. Niemniej zasługuje ona na uwagę jako jedna z nielicznych szesnastowiecznych map przekazujących przebieg ówczesnych dróg europejskich. Dla naszego terytorium spośród generalnych map Polski wyprzedziła ją pod tym względem tylko wspomniana już mapa Andrzeja Pograbki.

P r z y p i s y

¹ Zob. U.Puckalanka: Mapy Polski z XVI wieku w zbiorach Biblioteki Głównej UAM. Materiały do katalogu zbiorów kartograficznych. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im.A.Mickiewicza. Nr 45. Biblioteka Z.3. Poznań 1963, s.115-168.

² Tytuł atlasu powtórzony jest jeszcze w językach: włoskim, niemieckim i francuskim. Również mapki posiadają tytuły w czterech językach.

³ Por. H.Wertheim: Der erste Europäische Strassenatlas. Imago Mundi I, Berlin 1935, s.41-42. Por. też Bonacker: Konkordanzen von Landtafeln seltener Atlaswerke aus dem Ende des 16. Jahrhunderts. *Pet. Geogr. Mitt.* 104 Jg. 1960. H.2/3, s.223 i tegoż: Die Atlantes minores des 16. und des ersten Viertels des 17. Jahrhunderts. *Kartogr. Nachrichten* 12 Jg. 1962, H.2, s.61.

⁴ Zob. H.Michow: Weitere Beiträge zur Älteren Kartographie Russlands. *Mitt.d.Geogr.Ges.in Hamburg.* Bd.22, 1907, s.164-165 oraz reprodukcja: Karte 2.

⁵ H.Wertheim, op.cit., s.42-43.

⁶ Do czterech tych części miała dojść jeszcze piąta pt. "Insularium" wyd. w r.1601. Por. L.Bagrow: Die Geschichte der Kartographie. Berlin 1951, s.168 i 355. Por. też W.Bonacker, Konkordanzen...jw., s.223-24.

⁷ L.Bagrow, op.cit., s.167-68.

⁸ Ostatnio W.Bonacker podaje jako miejsce wydania "Specvlvm" miasto Oberursel. Por. jego: Konkordanzen...jw., s.223 oraz Die Atlantes..., jw., s.60.

⁹ W.Bonacker: Frankens Älteste Strassenkarte aus dem Jahre 1579. *Odb.z: Die Mainlande*, 1960, XI, Nr 12, s.46-51, fac-sim.

¹⁰ Zob. Centralny Katalog Zbiorów Kartograficznych w Polsce. Z.1. Katalog atlasów i dzieł geograficznych 1482-1800, Warszawa 1961, i z.2 (uzupełniający), Warszawa 1963.

- ¹¹ Por. U.Puckalanka, op.cit., s.148 poz.15.
- ¹² H.Michow, op.cit., s.164. Por. też B.Olszewicz: Kartografia polska XV i XVI wieku. Lwów 1930, s.21 poz.28.
- ¹³ K.Buczek: Kartografia polska w czasach Stefana Batorego. Wiad. Służby Geogr. R.7; Warszawa 1933, s.72 przyp.8 i tegoż: Ślązacy w kartografii polskiej XVI wieku. Katowice 1937, s.39 przyp.27.
- ¹⁴ O Grodeckim i jego mapie zob. K.Buczek: Wacław Grodecki. Polski Przegl.Kartogr. Nr 43, Lwów 1933 s.69-86 oraz: Ślązacy...,jw., s.8-21 i reprodukcja I. Niestety, nie mogłam skorzystać z oryginału mapy Polski Grodeckiego reprodukowanego ostatnio w zmniejszeniu (tabl.XV) w pracy K.Buczka: Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku, Wrocław 1963, ponieważ praca ta ukazała się podczas druku niniejszego artykułu.
- ¹⁵ Por.V.A.Kordt: Materiały po historii ruskowej kartografii. Vyp.1. Kiev 1899, s.11 i tabl.XXIII, Vyp.2. 1910, s.15 i tabl.XXIII.
- ¹⁶ Zob. H.Wertheim, op.cit., załącznik mapowy 2.
- ¹⁷ Por. S.Weymann: Ze studiów nad zagadnieniem dróg w Wielkopolsce od X do XVIII wieku. Przegl.Zach. R.9; Poznań 1953. T.2 (Nr 6-8), s.194-253, 1 mapa.